

Чорний І. В.
завідувач кафедри українознавства
Харківського національного університету внутрішніх справ,
м. Харків, kafukrain@gmail.com

НАРОДНИЙ КАЛЕНДАР У «ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНИХ» ТВОРАХ З ЦИКЛУ ЛАДИ ЛУЗІНОЇ «КИЇВСЬКІ ВІДЬМИ»

Цикл творів сучасної російськомовної української письменниці Лади Лузіної «Київські відьми», який налічує зараз понад десять частин, умовно можна розділити на дві групи: «культурологічну», до якої входять тексти, у яких йде мова про літературно-мистецьке життя Києва ХІХ-ХХ століть, й «фольклорно-етнографічну», де розповідається про ритуали, традиції, народні свята наших предків. Різкого поділу між цими двома групами немає. І в першій зустрічаються «фольклорні» елементи, і у другій подекуди є епізоди, пов'язані з артистичним життям української столиці. Найбільш показовими для «етнографічної» групи творів є повісті «Микола Мокрий» (2011), «Крижана царівна» (2014) та «Тінь Демона» (2015), присвячені літнім, осіннім та зимовим святам давнього народного календаря східних слов'ян.

За жанром ці повісті, як і більшість творів, що входять до циклу «Київські відьми», належать до так званого міського фентезі. У центрі їх знаходиться життя великого міста, яке окрім звичайних людей населене й представниками різних чарівних рас або професій – русалками, водянниками, демонами, відьмами, чаклунами тощо. Проте якщо головними художніми прийомами, якими користується авторка при написанні текстів першої групи, є інтертекстуальні посилання, інтермедіальність, відтворення місцевого колориту, реконструкція історичних характерів, то в творах фольклорно-етнографічної тематики головним стає звернення до усної народної творчості, включення до оповіді елементів карнавалу, текстів пісень, описів народних обрядів, танців. Конфлікти ж цих творів переважно будуються на опозиції своє/чуже.

«Миколу Мокрого» присвячено літнім святам, пов'язаним з Русаліями та Іваном Купалою. Основною опозицією тут є дихотомія язичництво/християнство. Уособленням язичництва стає бурхлива водяна стихія і пов'язані з нею фантастичні істоти (водяник, русалки). Їх змальовано у традиційних для фольклорної традиції манері. Водяні діви безжальні, позбавлені будь-яких почуттів, окрім жаги помсти. Однак вони досить раціональні й можуть йти на певні поступки та компроміси у стосунках не стільки з людьми, скільки з іншими чарівними істотами, які живуть на землі (насамперед, з відьмами й києвицями – хранительками міста Києва). З тексту видно, що письменниця певною мірою співчуває русалкам, у яких є яскраво вираженою жіночість (циклу «Київські відьми» взагалі притаманний фемінізм), проте вищою цього силою світу в розумінні Лузіної є все ж таки

Бог, Творець. Він, облаштувавши все суще, мудро править світом, у чому йому допомагають святі.

З усіх християнських святих письменниця надає перевагу тим, які або безпосередньо пов'язані з Києвом, або є покровителями/покровительками жінок: св. Микола Мірлікійський, св. Ірина, св. Параскева П'ятниця, св. Андрій Первозданий тощо. Складне ставлення у Лузіної до святого князя Володимира, який виступає у неї то втіленням глибокого й дикого язичництва («Крижана царівна»), то (частіше) охоронцем міста, яке він прославив і яке уславило його. Святий Миколай Угодник, який набув широкої популярності у східних слов'ян, є для Лузіної вірним помічником Господа, мандрівним охоронцем православних. Він або власною особою з'являється серед нужденних, або їх рятують його парсуни-образа, такі як, наприклад, славнозвісна стародавня ікона «Микола Мокрий», яка до другої світової війни зберігалася у Києві.

У «Крижаній царівні», присвяченій язичницьким і християнським новорічним святам (Різдво, Новий рік, Хрещення – зимове сонцестояння), опозиція своє/чуже, християнське/язичницьке набуває більш антагоністичного й одночасно складного характеру. Центральними фігурами, які стають уособленням цієї дихотомії, виступають традиційний «свій» Дід Мороз та запозичений іноземний Санта Клаус. Культ Санта Клауса, який, за переконаннями Лузіної, зовсім не є тотожним святому Миколаю, пов'язаний з яскраво вираженою комерціалізацією нашої культури, яка спостерігається останнім часом. Поступово втрачаються національні традиції, які полягали у тому, що давні слов'яни під час днів зимового сонцестояння згадували померлих родичів, пригощали їхні душі, запрошували їх оберігати своїх нащадків. Санта Клаус оголошується письменницею уособленням самого диявола, адже цього персонажа часто супроводжують чорти та відьми.

З іншого боку у повісті досить докладно прослідковано генезу образу Діда Мороза, родовід якого авторка виводить від давніх слов'янських язичницьких богів Велеса та Позвізда. Тема Діда Мороза розглядається з залученням інтертекстуальних посилань на фольклорні тексти (календарно-обрядову поезію, казки) та літературні твори (насамперед, оповідання та казки В. Ф. Одоєвського, роман І. І. Лажечникова «Крижаний дім»). Одну із своїх героїнь-києвиць, Дарину Чуб, письменниця робить нащадком князів Володимира та Одоєвського, наділяючи її генетичною пам'яттю. Вигадка й реальність тісно переплітаються, утворюючи складну структуру оповіді. Героїні мандрують різними історичними епохами (часами Володимира Великого, Києвом доби передмодерну), спостерігають за народними традиціями, обрядами, беруть участь у святкових карнавалах.

Саме карнавал постає у центрі наступної повісті «Тінь Демона», події якої відбуваються під час традиційних давньослов'янських осінніх поминальних свят Діди/Баби, що майже співпадають з західноєвропейським святом Хеллоуїн. Основний конфлікт твору базується на опозиціях свій/чужий, добро/зло, верх/низ, які поширюються за рахунок дихотомій Захід/Схід, життя/смерть, християнство/язичництво, Хеллоуїн/Діди,

пекло/рай, маска/обличчя. Карнавал, маски, костюми ряджених, ліхтарі-гарбузи, збирання рядженими солодошів з погрозами «солодоші або капость/витівка» – незмінні атрибути європейсько-американського Хеллоуїну. Для слов'янського (українського) менталітету така поведінка під час поминального циклу є неприродною. Більш звичним є переодягання і збір подарунків на Різдво, коли прийнято радіти, славлячи народження Боголюдини Христа, або на масляну, що передує великому посту. Хеллоуїн є відлунням язичницьких вірувань. Звичай святкувати його приходить до Європи, а потім і до Америки з середини ХІХ століття, коли вплив церкви на суспільство помітно послабшав. З появою ж масової, комерційної культури в ХХ столітті широке і бурхливе святкування Хеллоуїна, як вірно зауважує Лада Лузіна, також набуло комерційного характеру, породивши індустрію товарів, атрибутів і аксесуарів, необхідних для «правильної» зустрічі цього свята.

Показуючи сучасний Київ, який готується до Хеллоуїну, письменниця відзначає, що більшість з її земляків не розуміють глибинного сенсу цього чужого для нас свята, просто перейнявши зовнішні його атрибути, привнесені до нашого побуту американським маскультом. Страшні маски, костюми, гарбузи з вирізаними пиками і свічками всередині – ось все, що засвоєно українцями. Насправді ніхто не знає, як і, головне, навіщо все це «працює». У той же час практично забуто власний поминальний цикл, що відзначався нашими предками наприкінці осені. Безумству і круговерті європейського карнавалу протистоїть статечність і величавість поминальних обрядів, які здійснювалися на слов'янське свято Дідів/Бабів. Не відбирати з погрозами солодоші, а віддавати їжу покійним предкам, згадуючи їх добрі справи, всіляко обзиваючи і прославляючи, – ось головна відмінність «свого» свята від «чужого». Нагодовані, «ситі» душі предків або просто людей, яких згадали і пожаліли живі, стають їх вірними помічниками і захисниками. Забуття вітчизняних традицій і звичаїв, національної історії, на думку Лади Лузіної, є вкрай небезпечним для народу, адже погрожує перетворити українців на бездушних манкуртів.